

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н.Каразіна

Кафедра історії української літератури

**ХУДОЖНІЙ СВІТ РОМАНУ «ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З
УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ» ОКСАНИ ЗАБУЖКО**

Кваліфікаційна робота
студентки II курсу
другого (магістерського) рівня
філологічного факультету
(спеціальність — українська мова
і література)

Булайтис Олени Віталіївни

Науковий керівник: Савчук
Григорій Олегович, кандидат
філологічних наук, доцент

Харків 2022

АНОТАЦІЯ

Булайтіс О.В. «Художній світ роману «Польові дослідження з українського сексу» Оксани Забужко»

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню тематики, проблематики та філософської основи роману Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу». Предмет дослідження – тематика, проблематика і філософська основа роману «Польові дослідження з українського сексу».

Метою й завданням дослідження є розкриття тематики, проблематики і філософської основи роману Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу».

У першому розділі роботи розглядається рецепція творчості Оксани Забужко в літературознавстві, критиці і теоретична основа роману «Польові дослідження з українського сексу». У другому розділі проаналізовано тематику й проблематику роману, автобіографічність тексту, головна героїня розповідає про болючий досвід кохання, про значення для неї рідної мови та самоусвідомлення себе як українки за кордоном. Оксана Забужко одна з перших відверто пише про сексуальність та сексуальні взаємини з чоловіком, про те, як це впливає на долю особистості у суспільстві. У третьому розділі проаналізовано образ головної героїні, її внутрішній світ крізь призму української ментальності, також розглянуто проблему меншовартості на тлі постколоніального простору.

Загалом Оксана Забужко розробляє уявлення про націю, історію, філософію, мову, культуру та секс крізь призму світобачення головної героїні роману.

У своїй творчості письменниця руйнує всі існуючі табу, працює з інноваційними підходами до вічних тем, таких як любов, життя і творення, що переплітаються з суто українськими темами. Від банального «жіночого» роману цей твір вирізняється витонченим авторським підбором емоцій та рефлексій, які водночас виступають головним променем тексту і виростають з глибинного, суто жіночого психологічного розуміння світу. І свобода, не тільки сексуальна, є головною ідеєю всієї книги

Ключові слова: «Польові дослідження з українського сексу», тематика, проблематика, філософська основа роману.

SUMMARY

Bulaitis O.V. «The artistic world of the novel «Fieldwork in Ukrainian Sex» by Oksana Zabuzhko»

The qualification work is devoted to the study of the themes, problems and philosophical basis of the novel "Field Studies on Ukrainian Sex" by Oksana Zabuzhko.

The subject of the study is the themes, problems and philosophical basis of the novel "Field Studies on Ukrainian Sex".

The purpose and task of the study is to reveal the themes, problems and philosophical basis of the novel "Field Studies on Ukrainian Sex" by Oksana Zabuzhko.

The first section of the work deals with the reception of Oksana Zabuzhko's work in literary studies and criticism and the theoretical basis of the novel "Field Studies on Ukrainian Sex". The second section analyzes the themes and issues of the novel, the autobiographical nature of the text, the main character tells about the painful experience of relationships, the importance of her native language and self-awareness as a Ukrainian woman abroad. Oksana Zabuzhko is one of the first to write frankly about sexuality and sexual relationships with men, about how it affects the fate of the individual in society. The third chapter analyzes the image of the protagonist, her inner world, through the prism of Ukrainian mentality, and also considers the problem of inferiority against the background of postcolonial space.

In general, Oksana Zabuzhko develops an idea of the nation, history, philosophy, language, culture and sex through the prism of the worldview of the main character of the novel.

In her work, the writer destroys all existing taboos, works with innovative approaches to eternal themes such as love, life and creation, which are intertwined with purely Ukrainian themes. This work is distinguished from a banal "female" novel by the author's sophisticated selection of emotions and reflections, which at the same time act as the main ray of the text and grow out of a deep, purely female psychological understanding of the world. And freedom, not only sexual, is the main idea of the whole book

Key words: "Field Studies on Ukrainian Sex", themes, problems, philosophical basis of the novel.

ЗМІСТ

<u>ВСТУП</u>	4
РОЗДІЛ І.	
<u>«ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ» : НАУКОВО-КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА РОБОТИ</u>	6
<u>1.1. «Польові дослідження з українського сексу» у критиці та літературознавстві</u>	6
<u>1.2. Теоретичні основи дослідження</u>	10
РОЗДІЛ ІІ	
<u>«ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ» : ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНА ОСНОВА РОМАНУ</u>	17
РОЗДІЛ ІІІ.	
<u>«СВІТ» ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ РОМАНУ НА ТЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ</u>	24
<u>ВИСНОВКИ:</u>	34
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:</u>	37

ВСТУП

Актуальність теми курсової роботи зумовлена тим, що в українському літературному просторі 90-х років Оксана Забужко вперше порушила питання гендерної асиметричності у суспільстві у своєму першому романі «Польові дослідження з українського сексу» (роман написаний у 1994 р.), який викликав цілий шквал емоційних відгуків читачів та літературних критиків та породив чимало дискусій морально-етичного характеру щодо права письменника порушувати ті чи інші ментальні та звичаєві табу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерська робота виконана на кафедрі історії української літератури філологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна у науковому семінарі «Українська література ХХ століття» відповідно до тематичного плану кафедри «Жанрово-стильові особливості та поетика української літератури ІХ – ХХІ століть».

Мета й завдання дослідження. Метою є висвітлення проблематики, тематики і філософської основи роману Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу». Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати науково-критичні праці про твір О. Забужко;
- визначити основні теоретичні принципи вивчення роману;
- дослідити образ головної героїні твору О. Забужко;
- проаналізувати проблемно-тематичну основу роману;
- проаналізувати сучасну українську прозу та специфіку українського жіночого постмодерністського дискурсу в сучасній літературі;

Об'єкт дослідження – роман Оксани Забужко «Польові дослідження з

українського сексу»

Предмет дослідження – образ головної героїні, проблематика роману «Польові дослідження з українського сексу»

Методи дослідження. Відповідно до мети й завдань ми спиралися на такі методи дослідження: описовий, культурно-історичний, порівняльний.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі уточнено образ головної героїні, тематику, проблематику роману.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали роботи частково можуть бути використані в університетських спецкурсах та спецсемінарах з літератури постмодернізму, під час написання курсових та бакалаврських робіт у вищій школі. Результатами та висновками роботи можуть скористатися дослідники для подальшого вивчення літератури постмодернізму.

Особистий внесок здобувача. Робота виконана самостійно, без участі співавторів.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення роботи було обговорено в семінарі «Українська література ХХ століття».

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Структура роботи визначена її метою й завданнями. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і використаної літератури. Загальний обсяг роботи становить 42 сторінки; список використаних джерел, який налічує 73 позиції.

РОЗДІЛ 1.
«ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ» :
НАУКОВО-КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА ТЕОРЕТИЧНА
ОСНОВА РОБОТИ

1.1. «Польові дослідження з українського сексу» у критиці та літературознавстві

«Оксана Забужко на сьогодні є однією з найпопулярніших і найбільш критикованих українських авторок покоління 80-років ХХ ст., творчість якої започатковує виразну лінію українського літературного фемінізму та постколоніалізму. Її один із найскандальніших у 90-х роках роман «Польові дослідження з українського сексу», який одразу після першої публікації став помітною подією в українському літературному житті через те, що містить в собі відверті еротичні сцени та сміливі міркування про жіночу ідентичність».[3]

Роман досліджувало й багато літературознавців, наприклад відома українська критикиня Віра Агеєва у свій праці «Власним голосом: жіноча одвертість і модерністський бунт» так прокоментувала книгу: «У найгучнішому романі дев'яностих, «Польових дослідженнях з українського сексу», Оксана Забужко діагностувала за давнені хвороби й «заморожені» конфлікти, наголосила проблеми, над якими акурат століття тому застановлялися наші модерні авторки».[1]

«Найболючіші урази оповідачки «Польових досліджень...» спричинені якраз її становищем жінки — української письменниці (і всі троє слів у цьому визначенні однаково важливі!), знову йшлося про конфлікт ідентичностей». [1]

«Сімона де Бовуар у «Другій статі» стверджувала, що найпершою базовою відповіддю на питання «хто я?» буде розуміння: «я жінка». А відтак

«я-жінка» обстоює свої, відмінні від чоловічих, інтереси й цінності. Знаходить свій власний спосіб говорити й писати. Для представниці колоніальної культури конфлікт виявляється особливо травматичним».[1]

Літературознавець Т. Гундорова зазначає, що «Постмодерністська фактура роману «Польові дослідження» відверто поліфонічна – вона твориться на основі відкритої фрагментарності, цитування і автоцитування, переказу чужого мовлення, залапкованих чужих слів, щедро пересипуваних англійськими виразами».[2]

На просторах інтернету можна знайти безліч відгуків читачів щодо книги, як позитивних, так і дещо різких. Нам важливі ці думки, бо вони відбивають погляди простих читачів: «Сама назва налаштовує на специфічне сприйняття книги. Так для мене саме назва стала тим гачком що зумовило мій пошук цієї книги по бібліотекам міста. Мені хотілось дізнатись що ж там такого особливого в українському сексі і чим він відрізняється взагалі від звичайного, світового».[3]

Читачка також додає: «Іншим моментом було те що завжди цікаво дізнатись думки протилежної статі по питанням сексу, що ж для них такого особливого в цьому інтимному і складному питанні, завжди індивідуальної і все ж такому однаковому. Но краще я б не питався зрозуміти, тобто на мою думку ця книга настільки жіноча, наскільки це взагалі можливо» [3]

Читач наголошує, що «починаючи від манери подачі тексту, складу самої історії, сприйняття, чоловікам тут робити нічого і я чесно маявся. Неодноразово я намагався кинути жаліючи тратити не це свій вільний час, но те що тексту мало, якихось сто сторінок з гачком говорила що може далі щось буде, може я ще не дочитав? Але ні, дочитав і все таке ж непорозуміння». Та додає: «В голові загальна порожнеча, окрім питання Що це було? Книга дещо нагадує щоденник доволі розумної жінки, але з великим бардаком в голові та в світосприйнятті. І цей потік свідомості ще гірший ніж у Гертруди Стайн, а про останню з дитинства ще моральна травма, як це так можна писати і як же це можна читати? Назагал,

здається букви то кирилицею, а от написано наче на іноземній мові. Вердикт для себе – не читати більше ніколи, але автору дати ще шанс, може то було прикра помилка?» [4]

На такий негативний коментар з приводу роману відгукнулася інша читачка, зі словами якої ми повністю згодні: «На жаль, ви просто не розумієте стилю авторки. Чого лише варта її мова! Ви маєте рацію щодо сприйняття роману чоловіками. У вас інше бачення». Я погоджуюся з цією думкою: «Сподіваюсь, ви все ж знайдете СВОЮ книгу цією письменниці». Адже розуміння цього тексту чоловіку буде даватися важкувато, це суто жіноча історія переживань, яку не кожен чоловік осягне та зрозуміє». [5]

Марія Федотова у своїй рецензії до книги виражає захоплення авторським стилем письменниці та зазначає, що роман можливо буде дещо складно осягнути з першого разу: «Польові дослідження...» – це той таки злочасний постмодернізм, який не вкладається в голівоньки адептів класичної української прози; це текст, який осягнути вдасться у ліпшому випадку з разу четвертого, і то читати краще вголос» [6]

Також вона коментує незвичність форми роману, що додає особливих відчуттів у процесі читання: «Одразу ж привертає увагу форма твору – це лекція, яку читає героїня із «гостро трагічним світовідчуттям». Така собі Елізабет Гілберт, щоправда, депресія її не лікується подорожами і поїданням пасти. Особиста драма героїні проектується на багатовікову історію її народу. Саме його безпорадність лекторка звинувачує у своїх невдачах та психологічних травмах. Тому в результаті маємо отой таки синдром віктимності, адже травматичне минуле нації врізається у генетичний код, калічить покоління за поколінням, змушує сумніватися у власній значущості» [7]

Підсумовуючи, вона пише так: «Думаю, що «Польові дослідження...» – це сповідь і водночас бунт роздратованої жінки, громадянки країни,

приреченої на вічне терпіння знущань, на позицію жертви. І це терпіння провокує злам свідомості, переоцінку цінностей. Кого може виховати така нація? Диванних тиранів, які можуть відстояти свою гідність хіба що вдома перед жінкою?.. Словом, клікбейт у пані Оксани вийшов таки геніальний, бо якщо у 90-х і потрібна була провокація, то тільки така!»[8]

Ілона Скрипка у своїй рецензії також позитивно відгукнулася щодо тексту, наголошуючи, що текст й досі залишається актуальним й злободенним: «Варто зазначити, що книга була шість разів перевидана, але не втратила своєї актуальності та, як ото кажуть, своєї родзинки. Перекладена у ряді країн Центральної та Східної Європи, вона все одно пронизана духом українця. Хоча проблема насправді стосується усього людства ...» [9]

Дослідниця виражає свій захват мовою Оксани Забужко та її неперевершеним стилем й легкістю прочитання тексту: «І це вже не кажучи про сам стиль написання. Забужко хоче донести частинку себе до простого люду, вживаючи розмовні слівці, цікаві поєднання словосполучень, які б в художній літературі ви ніколи б не зустріли». Критикиня наголошує, що: «Гострі епітети, влучні метафори та трохи грубості й нахабності – ось стиль Оксани Забужко. Щось неповторне, про що думає кожен, але сказати не може ніхто... Щось відверте і в той же час таємниче... Щось дійсно вражаюче... Ось книга, що зветься «Польові дослідження з українського сексу»».[9]

Ксенія Ланецька навпаки зазначає, що багато слів у романі письменниці складні для розуміння сучасним читачем, а занадто розлогі описи відволікають від основного перебігу подій у тексті: «Одне речення Оксани Забужко може займати півтори сторінки (ні, я не перебільшую). До того ж, у тексті є чимало незрозумілих слів (приклади: зашкруміле, підібганий, шинквас, цурупалка тощо). Інколи доводилося по кілька разів перечитувати один і той же фрагмент, вчитуватися, аби впіймати суть...». [9]

1.2. Теоретичні основи дослідження

«Найбільш важливою особливістю у кінці 80-х — на початку 90-х рр. ХХ ст. можна вважати процес оновлення української літератури, який набув значної сили. Зміни в суспільному житті країни, зокрема розпад СРСР, вплинули на розвиток літератури. У 1991 році Україна вийшла зі складу радянської імперії й проголосила свою незалежність. Почалася розбудова демократичної суверенної європейської держави».[9]

«Це докорінно змінило характер розвитку літературного процесу: відкидалися догматичні схеми розвитку літератури у заідеологізованих рамках «соцреалізму» й відбувався інтенсивний пошук нових естетичних способів моделювання й зображення дійсності».[9]

Роман «Польові дослідження з українського сексу» тісно пов'язаний із літературою постмодернізму.

«Для визначення поняття постмодернізму звернімося до літературознавчого словника-довідника, де знайдемо, що постмодернізм походить з латинського терміну *post* – префікс, тобто наступність: за, після, далі та франц. *moderne* – новітній, сучасний). Отже, це загальна назва окреслених останніми десятиліттями тенденцій у мистецтві, що виникла після модернізму та авангардизму». [10]

Юрій Андрухович зазначає такі характерні постмодернізму риси:

1) “перейнятий майже виключно цитуванням, колажує, монтажує, паразитує на текстах попередників”

2) “абсолютизує гру заради гри, виключивши поза дискурс живу автентику оповіді (наративу), переживань і настроїв”

3) “підриває віру в Призначення Літератури (хто би і що би під цим призначенням не розумів)”

4) “іронізує з приводу всього на світі, в т.ч. й самої іронії, відкидаючи будь-які етичні системи і дидактичні настанови”

5) “комбінує параіндивідуальне авторське «я» з уламків інших авторських світів, убиває автора як творця власного індивідуального авторського світу”

6) “«карнавальною» (бо насправді всього тільки посткарнавальною) маскою відмежовується від будь-якої відповідальності перед Навколишністю і за Навколишність”

7) “тупо експериментує з мовою (-ами)”

8) ”рабськи плазує перед віртуалом, мультимедіальними безоднями й bestіями, прагне підпорядкувати мистецтво електронним імперіям та навіки поховати його дух в їхній інтерпавутині”

9) “заграє з масовою культурою, демонструючи несмак, вульгарність, «секс, садизм і насильство»”

10) “руйнує ієрархію, підмінює поняття, позбавляє сенсу, розмиває межі, бере слова в лапки, хаотизує й без того хаотичне буття”. [10]

«До наступної характеристики домінантних рис української постмодерністської парадигми можна віднести, наприклад, аксіологічний плюралізм, багатовимірність, кліпово-контекстуальні та асоціативно-пародійні закони, змішання різних літературних традицій, норм, пресинг різних дискурсів, а також обов’язковий культ невизначеності, неясності, пропусків, помилок та мовних ігор. Ці характерні риси проявляються та розвиваються у жанрах фантастичної притчі, роману-сповіді, антиутопії, оповідання, міфологічної повісті, соціально-філософського і соціально-психологічного роману»[11]

«Такі жанрові форми можуть поєднуватись, відкриваючи нові художні структури в українській літературі».[11]

Постмодерністські автори сприяли символічній інверсії національних культурних кодів і засвідчили перетворення посттоталітарного суспільства на суспільство спектаклю. Засобами словесної гри та карнавалізації, вони підірвали

гегемоністські уявлення про стабільну соціальну та особисту ідентичність, гендеру та мови.[11]

Це призвело до своєрідного звільнення від тоталітарного минулого. Постчорнобильський синдром додав есхатологічного та етичного забарвлення есхатологічного та етичного забарвлення постмодерністській свідомості.

Для багатьох людей, які вірять у просвітницьку та громадянську місію літератури, постмодерністський ідеал виглядає небезпечним. Вони хочуть, щоб українська література прищеплювала продержавницьке мислення та патріотичні почуття. Натомість письменник-постмодерніст культивує двозначність та іронію. Його тексти - це не лінійні, а багатосарові структури різних культурних кодів, інтертекст національних та інтернаціональних традицій.

Загалом українські письменники-постмодерністи створили як елітарну, так і масову літературу, яка кинула виклик символічному порядку національної культури.

Вони намагалися поєднати високі жанри з субкультурними, які надихаються авангардними практиками та експлуатують форми молодіжного панку, авангарду, необароко та модернізму, щоб передати динамізм реальності.

«Те, що ми зараз переживаємо, можна назвати занепадом традиції «поезія-асоціація», - сказала у 1996 році Оксана Забужко. Дійсно, в радянський період література слугувала, з одного боку, рупором офіційної ідеології, підтримуючи соціалістичний реалістичний літературу, а з іншого - естетичною опозицією тоталітарній соціалістичній культурі та політичному суспільству.

З розпадом радянського режиму і народженням нової незалежної української держави українські письменники відчули себе звільненими від тиску ідеології.

Література здавалася полем свободи, приємної, самодостатньої гри уяви та індивідуального самовираження. Це відчуття свободи переважало протягом першої половини 1990-х років і живилося ідеєю національного відродження.

Період національного романтизму в Україні на початку 1990-х років збігся з інформаційною революцією, в результаті якої інтелектуальна еліта та масова аудиторія отримали доступ до західних ліберальних ідей і до величезної кількості раніше заборонених або недоступних авторів, книг, теорій та інтерпретаційних стратегій.

Це також був час підвищеного інтересу до неофіційної дисидентської та андеграундної літератури. В атмосфері щойно здобутої свободи молоді письменники і провінційні літературні центри, такі як Львів, Івано-Франківськ, Харків, Житомир, Кіровоград, взяли на себе важливу роль, тоді як вплив офіційної Спілки письменників України (СПУ).

Цей процес децентралізації та зміни поколінь підірвав однорідність та універсальність соціалістичної реалістичної літератури. Змінився характер самого письма. Українські письменники стали грайливими підривниками культурних кодів.

За словами українського літературознавця Соломії Павличко, кінець 1980-х років в українській літературі ознаменувався «поверненням» жінок-письменниць («Злам стереотипів: нові жіночі голоси в українській літературі»).

Водночас, розпад Радянського Союзу та здобуття Україною незалежності у 1991 році поставили перед місцевими інтелектуальними елітами виклик конструювання «нової колективної ідентичності, відмінної від радянської» і перехідний період став часом гострих дискусій про радянське минуле,

національну ідентичність та нагальні завдання, що постали перед українським суспільством.

Не дивно, що для «літературоцентричної» України значна частина цього конструювання та обговорення відбувалася в художній прозі, причому багато з новоявлених жінок-письменниць брали активну участь у цьому процесі та пропонували своє бачення минулого та сьогодення України.

Успіх цих письменниць в утвердженні себе на літературній сцені, де домінують чоловіки, завоюванні популярності та визнання в українському літературному середовищі, входження літературний канон часто залежав від їхньої готовності порушувати у своїх творах важливі національні питання, таких як травматичне радянське минуле або пострадянські виклики України.

Якщо ж казати про художній світ тексту, то можна сказати, що : «пізнана і пізнавана людством дійсність утворює реальний світ. Пізнається він кожною людиною, науками, мистецтвом, зокрема літературою. Залежно від цього він відображається в загальнонаціональній мові, наукових поняттях і термінах, художніх (літературних) образах». [4]

«Тому сприйняття (рецепція), пізнання і відтворення цього світу є істотно різними, як різнною постає внаслідок цих процесів реальність. Однак у кожному випадку це буде одна і та сама реальність — об'єктивна дійсність, яка існує незалежно від суб'єкта сприйняття». [4]

Але науковці зауважують, що: «Якісно іншим є художній світ, який постає в людській уяві під впливом творів мистецтва, зокрема літературних.» [4]

Художній світ (художній універсум) — створена уявою письменника і втілена в художньому тексті образна картина, яка складається з подій, людей, їх висловлювань і виражених ними духовних феноменів (уявлень, думок, переживань тощо), а також зовнішньої дійсності; «інша реальність» (художньо-естетична), співвідносна з предметною, соціальною і

психологічною реальністю; образне духовно-інтенціональне утворення з власною логікою.[5]

«Усі компоненти художнього світу тісно пов'язані, їхня єдність, системність зумовлені авторською точкою зору. Це означає, що художній світ твору є цілісністю, ідейно-композиційним центром якої є образ автора. Навколо нього організовуються всі елементи його поетики, завдяки йому вони набувають свого ідейно-естетичного призначення та комунікативної спрямованості».[5]

«Погляди на реальний світ, природу прекрасного і принципи формування художнього світу — різні в різних митців, а тому неоднаковий художній світ, створений з позицій міметизму й ізоморфізму, символізму й абстракціонізму, натуралізму й романтизму тощо».[5]

Коли автор пише лише один твір, то можливим може співвіднесення його художнього світу з його твором. Але якщо брати до уваги взагалі поняття художній світ, то він постійно змінюється, розширюється та поглиблюється у різних творах: «Подібне і спільне у творчості кількох чи багатьох письменників є підставою для твердження про художній світ літературної школи, течії, напряму, окремої літератури». [5]

Варто відзначити, що: «Художній світ твору (створена уявою письменника «інша реальність») є складною образною системою, компоненти якої — соціум художнього твору і зображені в ньому природно-речові обставини дії. Соціум твору утворюють образи автора, дійових осіб, оповідачів, читача».[5]

Їх вирізняють залежно від функцій та ще багатьох різних компонентів, які вони виконують у творі.

РОЗДІЛ 2.

«ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ» : ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНА ОСНОВА РОМАНУ

Коли йде мова про українську літературу, підсвідомо з'являються асоціації із селом, журбою або боротьбою. Але у нашій фантазії про літературу немає місця для папірос, алкоголю, кохання. Тобто, такі аспекти людського життя, як сексуальність та секс є табуйованими. Українська література лише чиста, невинна й серйозна.

Після 1986 року українська література обрала новий дискурс. Вона в першу чергу спрямована на те, щоб провокувати. Автори більше не ховаються за складними метафорами, а вільно й чесно пишуть про секс.

Так Оксана Забужко в книзі «Польові дослідження з українського сексу» відкрита й щира. У романі йдеться про складні стосунки української поетеси, що приїхала викладати в США та амбітного скульптора.

В основі сюжету постає вільна та незалежна жінка, українська поетеса. Письменниця підіймає важливі питання : як знайти свій шлях творчій людині в Україні, як це бути жінкою у сучасному просторі та як знайти правильну людину для романтичних взаємин.

У перше пострадянське десятиліття жоден інший український твір не зміг зібрати і сформулювати ці теми з більшою силою та інтенсивністю, ніж роман Оксани Забужко 1996 року з провокаційною назвою «Польові дослідження з українського сексу».

Відтоді цей твір багато хто визнає одним із ключових текстів у пострадянській українській літературі, а її наступні видання та переклади продовжують друкувати, читати та обговорювати в Україні та за її межами.

Проте рецепція роману в багатьох випадках була досить неоднозначною. В Україні його перша публікація викликала скандал. Як зазначають Олександра Грицак та Марія Г. Ревакович, у 2006 році «Польові

дослідження» О. Забужко було названо «Найвпливовішою книгою за 15 років незалежності України».

Значна кількість ворожих рецензій критикувала авторку як за тематику роману, (особливо за твердження про колоніальний комплекс меншовартості українського героя-чоловіка, що проявляється в колоніальному сексуальному насильстві над жінкою-оповідачкою), так і за стиль (ледь завуальовану автобіографічну оповідь).

І хоча більш серйозні коментатори визнавали, що новизна цього тексту, який на перший погляд здавався просто ще однією невдалою історією кохання, полягала у дослідженні зв'язку гендеру та української національної ідентичності.

Різні критики, залежно від власної ідеологічної приналежності, визнали твір парадоксальним чином - або занадто феміністичним і підривним антинаціоналістичним, або таким, що займає націоналістичну позицію, а ,отже, є «неповноцінним» у своєму фемінізмі.

Водночас, як зазначала Забужко у своїх інтерв'ю, численні читачки різного віку вважали, що роман красномовно виражає їхній власний гендерний досвід життя в Радянському Союзі і вони висловлювали своє захоплення авторці такими фразами, як «Це моя історія!», «Читається так, ніби ти сидиш у мене на кухні, а я наливаю тобі каву». [12]

«Ніколи раніше я не усвідомлювала, до якої міри половина нації була позбавлена прямого власного голосу, коли йшлося про найінтимніше, про найпотаємніше, повсякденних життєвих переживань», - прокоментувала Забужко цей відгук своїй інтерв'юерці, перекладачці та літературознавиці Галині Гринь.[12]

Оповідачка пояснює та аналізує власну позицію: досвід перебування, так би мовити, у павутинні особистого, історичних та ідеологічних тисків і дискурсів, характерних для раннього пострадянського українського контексту - здавалося,

що Забужко не просто написала історію, яка резонувала з її читачами, а радше відкрила досі недоступний дискурсивний простір для голосів українських жінок.

Інтимний голос, що поєднує розповідь від усіх трьох осіб і включає поетичні фрагменти: «...я більше не можу! - і так здійснився її пророчий сон - давній сон, що приснився їй рік тому, задовго до їхнього знайомства: саджанець на роздоріжжі, тремтить і шелестить, хтось невидимий розпалює внизу багаття, чирк сірника, і о - мить! - саджанець поглинає вогонь...», «раніше саджанець виблискував відтінками світлої зелені на тлі блакитного неба, там тепер стирчить гіркий, почорнілий кістяк. З чим, подруго, дозволю привітати тебе...».[13]

Зміна оповідного голосу в романі часто відбувається досить плавно, оповідь у цьому тексті також стрімко переходить від першої до другої і до третьої особи, але додатковою функцією цього прийому в «Польових дослідженнях» є збереження єдності розщепленої оповіді героїні-оповідачки. Водночас, побудова всіх голосів і персонажів оповідача додатково ускладнюється гнівом, сарказмом, іронічним виконанням та гірким самоусвідомленням оповідачки, які підкреслюють двоякість щодо себе та свого становища, в якому вона опинилася.

За допомогою цієї складної наративної структури Забужко намагалася створити простір, з якого могла б говорити українська підневільна жінка.

Її оповідачка уникає небезпеки говорити за іншого, оскільки цим «іншим» у «Польових дослідженнях» є вона сама; і в той же час, звертаючись до авторитетного голосу жінки-інтелектуалки від першої особи, вона прагне збільшити шанси свого підлеглого «я» бути почутим і зрозумілим, особливо для західної аудиторії, яка здебільшого необізнана у проблемах, з якими стикаються українські жінки.

Основна проблематика роману, окрім гендерної та національної, є поширення досвіду масової міграції, що так глибоко змінив сучасний світ.

Для героїні «Польових досліджень» - колишньої радянської підданої - подорож на Захід і викладання там - є водночас здійсненням мрії (буквальним виконанням її неодноразово повторюваного бажання «вирватися») і болючим досвідом вимушеного переселення.

Хоча Оксана знає англійську мову досить добре, щоб читати лекції нею, в тексті постійно підкреслюється чужість її оточення та різних предметів і понять американської культури - часто залишаючи їхні назви англійською мовою (з українськими поясненнями у виносках). Вона також відчуває себе глибоко самотньою в цій культурі - особливо тому, що, як вона виявляє, мало хто в Америці знає багато про українців чи Україну: «Знаєте ли вы украинскую ночь, леді й джентльмени? Ні чорта ви не знаєте, та й ні до чого воно вам, у вас свої, не менш муторні ночі, ви вкорочуєте собі віку в ошатних сабербіальних будиночках, обплетених плющем, бо нема з ким їсти індика на Thanksgiving...». [13]

Фізичний стан переміщення на Захід з відчуттями самотності і навіть «неіснування», ще більше дестабілізує самопочуття Оксани, вже підірване нещодавньою романтичною невдачею та травмами з радянського минулого.

Як наслідок, «Польові дослідження» стають записом болісної кризи ідентичності оповідачки, яка виражена в романі як пошук «дому», або, точніше, відчуття «перебування вдома».

На початку роману описується, як оповідачка переживає почуття «домашності» саме тоді, коли їй надається можливість публічно прочитати власну поезію: «...вперше ти це звідала колись на письменському збіговиську в одній азійській країні, де тебе з чемності прошено почитати рідною мовою — you mean, it is not Russian? — і ти стала читати, з обиди й розпуки (остопрацювали зі своїм Russian'ом ще тоді!), «...ти відчитала — оповита, просвітліла й захищена, оттоді-то було й втямити, що дім твій — мова, яку до

пуття хіба ще кількасот душ на цілім світі й знає, — завжди при тобі, як у равлика, й іншого, непересувного дому не судилось тобі, кобіто, хоч як не тріпайся...». [13]

Це промовистий уривок, який проливає світло на те, що оповідачка має на увазі під «відчуттям дому»: воно не пов'язане з володінням власним будинком (непересувний дім), ані з фізичною територією України (читання поезії відбувається в чужій країні), ані навіть до стану визнання чи розуміння її мови - української, оскільки в даному випадку, як і раніше, Оксану приймають за російськомовну і ніхто в залі не може зрозуміти, що вона говорить.

Відчуття дому для оповідачки створюється актом говоріння для самої себе, декламуванням власного тексту українською мовою. Звучанню своєї мови вона приписує певне якусь магічну, захисну властивість і по суті знаходить у ній свою ідентичність.

Під час першої зустрічі з Миколою Оксана відчуває рідкісне відчуття «домашності», яке вона мала на поетичних читаннях за кордоном - адже Микола є її першим українським партнером, з яким вона розмовляє тією ж мовою, що й вона.

Спочатку Оксана бачить у цих стосунках шанс для справжнього партнерства - разом досліджувати світ і заявити про себе на Заході через творче самовираження як українських митців. Проте героїня швидко розчаровується, оскільки відкриває для себе темний бік ізольованої ідентичності, яка характеризує її коханого і (меншою мірою) її саму.

Описуючи причини невдачі стосунків Оксани та Миколи, багато коментатори зосередилися на сексуальному насильстві Миколи, що впливає з його травматичного колоніального минулого. Хоча в романі ця причина дійсно висунута на перший план, він також висвітлює інші аспекти характеру Миколи - всі симптоми формування його ідентичності, які

зробили ці стосунки нежиттєздатними. Наприклад, оповідачка висловлює жаль з приводу відсутності інтересу Миколи до зовнішнього світу, приєднавшись до неї в США, він залишається повністю закритим для сприйняття іноземного, іншого і не докладає жодних зусиль для вивчення англійської мови.

На противагу цьому, сама оповідачка, яка вже неодноразово подорожувала за кордон, здається більш відкритою та привітною до захоплюючого іноземного світу, що її оточує: «...ти любила той бар, глуху пляшкову зелень декору, яка наводила на гадку про ломберні столики, так само як і низькі світла, що відсувають лица у притемок, і чоловіків, скупчених при шинквасі за спогляданням бейсбольного матчу, і гул голосів, і ніч за далекими вікнами, її густий коричневий вар, в якому плавляться жовті цукати ліхтарень,..», «... бо тільки так і дається увійти в світ чужого: приймаючи все нараз, усіма смислами, і ти це вміла... ». [13]

Завершивши свою «польову роботу», або «дослідження», як сама Оксана називає це англійською мовою в одному з місць тексту, Оксана змогла примиритися з болючим минулим. Вона вирішила перестати зациклюватися на ньому і відклала його вбік, разом з думками про самогубство, і це робить її вільною, щоб нарешті відвернутися від дзеркала і почати дивитися на інших. У цьому акті відкриття своєї ідентичності світові, вона стикається з етнічно іншими людьми, такими як іспаномовна матір з донькою; з останніми вона вступає в мінімальну розмову, яка є дуже важливою для Оксани і для роману.

«Хай» у цій розмові, як зауважили деякі критики, виконує функцію міжмовного каламбуру: це українська транслітерація англійського привітання «Hi!», але написане таким чином, воно також означає щось на кшталт «Хай буде так!» українською мовою, у відповідь на привітання маленької дівчинки.

Це перший випадок у романі, коли героїня використовує англійське слово або слова, не підкреслюючи їхню відмінність від української, залишаючи

англійські слова латиницею та/або використовуючи їх як засіб «інакшості» - відмежування англійської мови та американської культури від своєї власної.

Це значний крок для української поетеси Оксани, яка настільки ідентифікує себе з українською мовою, що бачить у ній свій «дім», і яка раніше в романі скаржилася на те, що життя в іншомовному середовищі (чи то російськомовна радянська Україна, чи англломовні Сполучені Штати) «забруднює» її рідну мову.

Всі ці підказки дозволяють припустити, що у своїй фінальній сцені «Польові дослідження» рухаються в напрямку «нової етнічності» для українців.

РОЗДІЛ 3. «СВІТ» ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ РОМАНУ НА ТЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Оксана, головна героїня «Польових досліджень з українського сексу», весь час відчуває на собі тягар непроговореної історії у стосунках з Миколою, своїм коханцем. Авторка теоретизує у своєму романі про гендерні ролі та стосунки у пострадянській та радянській Україні. Вона стверджує, що гендерні відносини в Україні значною мірою породжені колоніальним становищем (пануванням Росії, а потім Радянського Союзу).

Ці форми соціального та політичного життя завдавали шкоди чоловікам і жінкам, нав'язуючи дуже патріархальні погляди, згідно з якими жінки повинні підкорятися, а чоловіки домінувати.

Оскільки чоловіки колонізованої нації зазнають «зловживань» з боку колонізаторів, вони відчувають, що вони повинні відтворити цей сценарій домінування та підкорення зі своїми жінками, і таким чином полегшити власний біль підкорення.

Жінка в такій ситуації приречена бути конфліктною і болючою: «І що ми приймали й любили їх такими, як вони є, бо не прийняти їх — означало б стати по стороні тих, чужих? Що єдиний наш вибір, отже, був і залишається — межі жертвою і катом: між небуттям і буттям-яке-вбиває? » [13]

Відносини між статями не є гармонійними, оскільки включають в себе боротьбу, дискомфорт та дисбаланс сил. Поняття, про які йдеться в цьому уривку («кат», «жертва», «вбивати») підсилюють ідею болю (фізичного та емоційного).

Уважне прочитання тексту показує, що однією з перших тем, введених на початку роману, щоб задати тон історії любовних стосунків між Оксаною та Миколою, є тема тортур. Оксана, ще до знайомства з Миколою, ніби

передчуваючи сповнені болю стосунки, пише вірш: «Щось зрушилося в світі: хтось кричав / Крізь ніч моє ім'я, /неначе на тортах.» [13]

На початку роману Забужко прирівнює тіло Оксани (героїні) до «мапи», на якій можна побачити «...бо литки розцяцьковано, як мапу, архіпелагом різнотонних, червонястих і брунатних, лускатих і злущених плям — шрами, порізи, опіки, навіч представлена історія дев'ятимісячної (атож, дев'ятимісячної!!!) Mad love, із якої вийшла — правдива madness...» [13]

Хоча роман робить багато для того, щоб показати психологічне коріння ідентичності українських чоловіків та їхній комплекс неповноцінності, він також піддає цю ідентичність потужній критиці та викриває тенденцію деяких українських чоловіків, таких як Микола, шукати компенсацію за своє приниження у ставленні до жінок.

Коли оповідачка повідомляє Миколі, що їхні стосунки закінчилися, останній промовисто запитує Оксану, чи відчуває вона себе жінкою – «переможницею», використовуючи при цьому російське слово «победительница» і тим самим показуючи, що на певному рівні він розглядав їхні стосунки як спаринг, а не як рівноправні взаємовідносини.

У романі, незважаючи на назву, відсутній підхід до польового дослідження, в сенсі цілеспрямованого спостереження за іноземним прошарком суспільства. Можна сказати, що конфесійний самоаналіз - це інтуїтивне дослідження українськості. Молода викладачка, альтер-его письменниці з докторським ступенем, яка походить з родини українських дисидентів, дистанціюється від України, яка щойно розпаялася, але обмінює її на переважно негативний досвід американської еміграції, так що Україна, особливо українська мова, стає стабілізуючою точкою як для головної героїні, так і для оповіди.

Однак такий підхід не знаменує собою пошуковий рух, адже оповідач від першої особи від початку володіє тим, що ще належить

продемонструвати і закріпити: непохитною українською ідентичністю, яку необхідно захистити, поділившись нею. Назва роману сигналізує про орієнтацію цього письма на проект просвітницького ознайомлення читачів з українською культурою на прикладі моторошних індивідуальних біографій, які до того ж подаються як репрезентативні. Очевидно, що авторка реагує на болючі питання в українському суспільстві, а також на цікавість до України ззовні. Відсторонено, через біографічну рефлексію, головна героїня роману доводить, що у своїх творах вона створює голос для себе як українська інтелектуалка і як жінка - і надає цей голос Україні, щоб позиціонувати себе перед західною аудиторією.

Таким чином, вона позиціонує себе як письменниця з політичною місією: вона не лише спостерігач у «лабораторії» короткострокової освітньої міграції, але й палкий захисник і посол своєї країни, що легітимізує авторитетну інтерпретаційну силу її просвітницького стилю письма.

«Нелогічна» структура звивистої оповіді підтверджує стереотипи «жіночого» стилю мислення: потік свідомості виливається хаотично, асоціативно, уривками спогадів та дужками, частково губиться в імпульсі боротьби оповіді із забуттям і травматизацією.

Читач спостерігає за психологічними злетами і падіннями, більше того, монолог не залишає іншого вибору, окрім як стати на бік наратора. Причиною її страждань стає оточення, передусім мачо-художник Микола, з яким вона емоційно зближується, бо він гарно розмовляє українською мовою. Радянсько-російське минуле України формує іншу плівку відштовхування. Любовні та бурхливі стосунки з першою україномовною партнеркою оповідача від першої особи формують основний каркас тексту. Оповідачка визнає, що чоловік агресивний: він жертва колоніального насильства, яке тепер відтворює; у вірші до нього вона називає його своєю «вітчиною і домом».

Закохана в національну ідею, яку вона переносить на ці символічні стосунки, головна героїня намагається спокутувати свою провину в Миколі і вбачає у власному приниженні вимушене повторення національної травми іноземного панування. Alegоризація себе в українській національній історії, однак, видається аж ніяк не емансипованою, оскільки оповідачка від першої особи неодноразово піддає себе чоловічому насильству з боку свого українського партнера і принижує себе, пишучи, оживляючи себе, щоб інтенсивно пережити цей досвід, не отримуючи рятівної дистанції.

Оповідачка від першої особи бачить себе маргіналізованою в США через усі характеристики, що складають її самосприйняття: За її жіночність, за її українську мову і за те, що вона поетеса. Гендерна проблематика переплітається з постколоніальним дискурсом наздоганяючої націоналізації, темою митця та пафосом любові й батьківщини.

Як виразний представник української інтелігенції, Оксана Забужко у своїх есеїстичних текстах реалізує «оргії», які можуть претендувати на своєрідне материнство української культурології. Видатна мовна пуристка сперечається з «культурою», яка в першу чергу живиться українською історією та мовою, коли заявляє, що її турбує національний культурний простір, який має глибший вимір, ніж той, яким володіють США. Її культурно-аналітичні есеї є постколоніальними у своєму самоусвідомленні; таким чином, вони демонструють зв'язок із західноєвропейською історією ідей та показують Україну на міжнародному рівні.

Знову і знову Забужко говорить про різноманітні вибачення. Літературна мова виступає тут - подібно до акмеїзму - для діалогу між попередніми та пізнішими культурами, який має на меті об'єднати та зберегти їхні високі здобутки.

Поезія також слугує особистій ідентифікації письменниці та культуролога зі «своєю» нацією, при цьому вона визначає останню через

мову та літературу як «лінгвістичну націю». Вона критикує самовідчуження українства та абсолютизує вкрадену історичну пам'ять народу в мові: «Коли ти відібрав у народу історичну пам'ять, коли ти зруйнував єдність його історичного середовища, коли ти загрожуєш самому тілу народу, коли твої діти повільно вмирають під мурами атомних електростанцій і збройових заводів, тоді мова зберігає останню надію на виживання. Вона пам'ятає все» [7].

У своїх художніх та культурологічних текстах Забужко виступає проти маргінальності України як нації та української мови, таким чином перевертаючи маргінальну позицію мови для націєтворення. Протагоніст Забужко в «Польових дослідженнях» обертається проти патріархального.

Вона виступає проти радянських письменницьких організацій, але тужить за ідеологічною функцією літератури, яка не так вже й далеко відійшла від радянської.

Вживання української мови сьогодні поєднує в собі традиції народного, загальнонаціонального спрямування та місцевого характеру. Тому літературна мова не слугує розрізненню високої та популярної культури, а радше включає в себе обидві, навіть якщо Оксана Забужко, серед інших, можливо, відносила б свою творчість виключно до бажаної української високої культури.

Незалежно від місця дії - в усамітненні американського університетського містечка, в подорожах і, нарешті, в українському селі - головна героїня відкинута назад на тіло і мову. У зв'язку з цим вона "досліджує", як вона може лінгвістично подолати контрасти між чоловіком і жінкою та свою надзвичайну чужість. Всупереч усім (пост)сучасним сумнівам щодо мови, вона вважає, що може насправді подолати власну культурну маргінальність за допомогою мови, в пародії на лекцію. У такий спосіб вона критикує західні уявлення про українську культуру; її лекції передбачають поширені кліше. Коли вона сама посилює упередження, наприклад, про "забруднюючу" російську мову, читачі беруть на

себе роль студентів, яких навчають концепції мови, що ґрунтується на культурному розмаїтті і розуміється як колективна.

Що стосується радянських часів, то жінка була насамперед будівницею комунізму і такою вона зображувалася в літературі. Кейт Міллет згадує про «огиду до сексуальності» в радянській культурі. На початку 1920-х років було цілком можливо бути виключеним з комсомолу за шовкову сукню або макіяж, оскільки такі речі вважалися надто буржуазними.

Однак «секс» і «сексуальність» у романі не виступають як означення задоволення та насолоди. Мовні та стилістичні засоби (напр., метафори, алюзії), обрані Забужко для опису почуттів своїх героїв у сфері сексуальності, є такими, що викликають біль, травму, драматичні події, які торкнулися українського народу і від впливу яких ніхто не є вільним, бо вони зберігаються в колективній пам'яті.

Як сказала Забужко в інтерв'ю з Галиною Гринь : «мене завжди цікавило, як історія розкривається... через особисті життя і долі - у Східній Європі це набагато помітніше, ніж в Америці: зупиніть будь-кого на вулиці, запитайте, попросіть розповісти історію своєї сім'ї, скажімо, за останні три покоління - і... вам не знадобляться жодні підручники з історії 20-го століття» [14].

Розмірковуючи про мови та їхні подібні до їжі «смаки» і «кольори», головна героїня «Польових досліджень з українського сексу» Оксана каже: «...звичайно, її рідна [мова]... була найпоживніша з усіх, найкраща для вміщення смислів» і «вона так зголодніла без неї, фізично голодна і спрагла: наче в сухій пустелі, спрагла води; якби тільки почути інтонації рідної мови, хоч раз, о, вони звучать, як свіжий струмок... - Клянусь, я б одразу ж відчула себе сильнішою...» [13] Таким чином, авторка підкреслює глибоке значення української мови як для неї, так і для її героїні.

Важливо зазначити, що, тема мови в романі має два виміри: по-перше, «інтимний», коли українська мова є її «домом», її «їжею», її засобом продукування та зберігання смислів. Другий вимір – «політичний», або антиімперський.

Роман Забужко написаний українською мовою, і протягом усього тексту авторка відстоює цей вибір. Історично склалося так, що українські письменники нерідко переходили на російську, панівну мову Російської імперії, а згодом і Радянського Союзу.

Для Оксани, головної героїні «Польових досліджень з українського сексу», говорити і писати українською мовою - означає бути українкою, не зникнути з карти світу, протистояти асиміляції та боротися проти імперського дискурсу.

У романі головний герой Забужко розмірковує про українську націю, побиту радянським тоталітарним режимом, знищену таборами, війнами, зневірену та зрусифіковану.

Щоб відновити націю, вона хоче мати дітей від свого коханого, художника Миколи, але він стверджує, що «раби не повинні мати дітей».

Для Оксани, однак, народити дитину від Миколи означало б заново створити націю, перезаснувати її.

Як я вже зазначала раніше, ставлення Забужко (і її героїні) до української мови двояке: рідна мова - це «інтимна», живильна, плекаюча сила, смислотворча система, а також інструмент боротьби з колоніалізмом, протистояння культурній асиміляції та формування національної ідентичності.

З Миколою вони мали змогу обмінюватися «не словами, а ...таємними... смислами» спільного культурного досвіду [13]. Микола і Оксана схожі : «Ти мій брат, моя батьківщина і мій дім», як стверджує Оксана. [13]

Протягом роману Оксана часто називає себе «відьмою». Причому в позитивному сенсі, маючи на увазі свою «надприродну» поетичну силу, здатність бачити і передбачати (вона стверджує, що її вірші «всі про майбутнє»), так і в

негативному, маючи на увазі її агресію, «розблоковану» Миколою, і його образливі дії по відношенню до неї, його насильство.

Після того, як їхні стосунки розпадаються, Оксана з гіркотою констатує, що «в мові було набагато більше, ніж у ліжку». [13]

Розмови з Миколою та обмін усіма «таємними смислами», закодованими їхньою рідною мовою було найкориснішою частиною стосунків, але реальна близькість не приносила героїні жодного задоволення. Оксана оплакує крах своєї мрії про Миколу, ідеального чоловіка, з яким вона (і їхні потенційні діти) могла б жити у «домі» спільної мови. Разом вони мали створити архетипну сім'ю, що складається з вільних, розкутих людей у новому світі без колоніального насильства, але цього не сталося. Оксана з гіркотою констатує в кінці роману: «Може, це й правда, і раби не повинні мати дітей... Рабство означає... бути зараженим страхом. А страх вбиває любов. Без любові діти і вірші, і картини вагітніють смертю». [13]

Роль Оксани як жінки в цій утопії полягала в тому, що вона була рівноправним партнером, «сестрою», «подругою», «товаришем», а не жодною з ролей, які приписує жінкам дискурс націоналізму.

Вона ніколи не вважала себе «ідеальною жінкою», постійно підкреслює свій рівний статус з Миколою, а насправді сильно страждає від його домінантної поведінки, його неухважності до неї.

Одним із найважливіших вимірів роману Оксани Забужко є пошук «втраченого, чистого, правдивого, справжнього, непідробного, оригінального, автентичного «я», часто перебуває в процесі усунення всього того, що вважається іншим, зайвим, несправжнім, фальшивим, зіпсованим...». [13]

Українська мова символічно репрезентує чисте і автентичне «я»: в силу того, що українці розмовляють українською, вони не є росіянами, а українська ідентичність, таким чином, є «незіпсованою» і «чистою». [13]

Вороже сприйняття роману Забужко «Польові дослідження з українського сексу», шокував більшість українських критиків не стільки відвертим обговоренням сексу (якого в книзі дуже мало), а радше тим, що цей гіркий аналіз дисфункціонального українського простору, а також обмежень, накладених на жіночому суб'єктові національною уявою, був написаний жінкою.

Третя «національна» роль жінки, яку виокремила Юваль-Девіс, - символізувати націю - є тим, що часто дає можливість зобразити націю як вічне і природне, а не як сучасне і сконструйоване явище. Як зазначають редактори книги «Між жінкою та нацією»: «Націоналізм, транснаціональні фемінізми та держава», «саме через (...) сексуалізацію та гендеризацію нація здатна вийти за межі модерну і стати позачасовою та гомогенізованою сутністю». [15]

Забужко ілюструє один з таких елементів української національної уяви - популярний культурний наратив про те, що Україна «завдячує своїм існуванням літературі». У той же час, це твердження відображає важливі характеристики більшості національних уявлень, але особливо східноєвропейських народів і постколоніальної України зокрема: їхню залежність від наративної і особливо від імажиністичної літератури; їхню «локалізацію» в колективній пам'яті народів; їхню часту маніфестацію в пам'яті народів; їхній частий прояв як самоочевидного «знання», яке начебто протистоїть, але насправді залежить від їхніх «туманних» способів передачі.

Тож роман Забужко можна з упевненістю назвати відвертою сповіддю про сексуальне життя, яке перегукується з зізнаннями у своєму ставленні до рідної землі та мови, про що було сказано трохи вище, і це виводить роман на якісно новий рівень.

Лексично авторка не цурається поєднувати високий літературний стиль із вульгаризмами, англіцизмами та русизмами. Її оригінальна мова також знайшла своє відображення в руйнуванні традиційного наративу. Сам текст розділяється дужками, тире та комами.

Авторка не витримує цілісність тексту, відходить від початкової теми. Також з'являються фрагменти віршів автора, які вона перемежовує зі своєю прозовою творчістю. Все це підвищує читабельність роману, відображаючи у сповіді головного героя, де текст у багатьох місцях задуманий як внутрішній монолог. Це синтез спогадів, думок та уявлень про майбутнє. В основі неподільності тексту лежить так званий потік свідомості, де голос головного героя превалює над голосом автора. Складається враження, що авторка навмисно це робить і в той же час змушує свого читача постійно намагатися орієнтуватися в чергуванні часових рамок.

ВИСНОВКИ:

Одним із важливих способів, у який українські пострадянські жінки-письменниці змогли здобути визнання і навіть прийняття в літературний канон, є звернення до «національних» тем, таких як травматичне радянське минуле. Проте їхня художня література часто трактувала питання нації через гендерну призму, репрезентуючи та переосмислюючи радянське минуле та його актуальність для національного сьогодення з точки зору жіночого суб'єкта.

Ставлячи жінок у центр оповіді - як високоіндивідуалізованих персонажів, а не просто символів нації - ці роботи беруть участь у реформуванні української національної уяви, а особливо тих її елементів, що стосуються гендеру (наприклад, стереотипів щодо ролі жінки в нації).

У постколоніальних феміністичних творах Оксани Забужко інтелектуальний стиль та автобіографічний голос поєднуються з нарцисизмом та еротизмом.

У її романі «Польові дослідження з українського сексу» авторка змальовує українську інтелігентну пару, сексуальне життя якої спотворене минулими травмами України (значущою є номінальна жіноча стаття).

Загалом Оксана Забужко розробляє уявлення про націю, історію, філософію, мову, культуру та секс - останній тривіалізує відносини між колоніальною та постколоніальною нацією як певний «акт».

Героїня не може знайти задоволення в коханні і мучиться сексуальною одержимістю свого партнера. Як маленька дівчинка, що плаче в темряві, вона загублена в колоніальному минулому України, яке вихлостило чоловіків і змусило жінок ставитися до них як до братів, а не як до коханців.

Забужко використала жанри західної популярної белетристики, щоб створити витончену форму українського бестселера, який би сподобався читачам у кожному регіоні України.

Цей текст у світлі його рецепції як у слов'янському світі, так і на Заході, стверджуючи, що багато хто з гучних критиків роману, які звинувачували авторку в тому, що вона була або «занадто» феміністкою, або «занадто» націоналістичною, неправильно прочитали політику роману, оскільки не звернули увагу на поетику тексту.

Аналізуючи текстову конструкцію Забужко як позицію, з якої українська жінка-суб'єкт може говорити. Твір обрамлено кількома потужними і конфліктними дискурсами (радянським, українським націоналістичним і західним).

Роман Забужко намагається відкрити світові ізольовану українську ідентичність. Дослідження роману показало те, що зв'язок гендеру та нації є важливою темою для пострадянського письма в Україні.

У своїй творчості письменниця руйнує всі існуючі табу, працює з інноваційними підходами до вічних тем, таких як любов, життя і творення, що переплітаються з суто українськими темами. Від банального «жіночого» роману цей твір вирізняється витонченим авторським підбором емоцій та рефлексій, які водночас виступають головним променем тексту і виростають з глибинного, суто жіночого психологічного розуміння світу. І свобода, не тільки сексуальна, є головною ідеєю всієї книги.

Певною мірою роман є автобіографічним. Переплетені з авторським досвідом особисте життя, хоча основним наміром був аналіз української ментальності. Це літературний твір, який дуже відверто торкається проблем сучасного, при цьому характерною рисою авторського стилю є суто жіночий інтелектуальний ракурс, світогляд, збагачений динамізмом, що дозволяє повноцінно освоювати сучасні методи опису. Однак гірка розповідь авторки про долю жінки в суспільстві - це не просто феміністичний крик у темряву. Авторка описує свої відчуття від сексуального життя дуже достовірно.

Забужко вкладає свої найпотаємніші почуття в короткі слова, поетичні утворення, що яскраво виражають загальне ставлення героя до ситуацій, на які вона постійно наражається. Емоційне життя автора дуже крихке, але з іншого боку, його реальність лякає.

Художній світ аналізованого роману є особливим і неповторним на тлі української прози 90-х років ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агеєва, В.: Жінка як текст: Емма Андіївська, Соломія Павличко, Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти / Упоряд. Л.Таран. «Факт», Київ 2002.
2. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. «Факт», Київ 2003.
3. Гундорова, Т.: Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005.
4. Література постмодернізму <http://www.ukrlit.vn.ua/zaruba/article/74.html> [16. 6. 2010]
5. Улюра А. Карнавалізація фемінізму в сучасній українській літературі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fc.gender-ehu.org/thirteen.htm>
6. Філоненко С. «Колекція чоловіків»: Гендерні аспекти української та російської «чикліт»-прози (на матеріалі романів Н. Сняданко «Колекція пристрастей» та М. Царьової «Московський бестіарій») / С. Філоненко // Актуальні проблеми слов'янської філології: Лінгвістика і літературознавство: Міжвузівський збірник наукових статей –2008. – Вип. ХІХ. – С. 342 – 348.
7. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс, гендер, жанр [Електронний ресурс] / С.Філоненко.– Режим доступу : <http://bdpu.org/wp-content/uploads/2018/10/mon-filonenko2.pdf>
8. Bakhtin, Mikhail; Emerson, Caryl; Holquist, Michael (1981). The Dialogic Imagination. p. 425 (glossary)
9. Голобородько, Я.: Резонансне слово Оксани Забужко в українській прозі.

10. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2008-01/a6-n1.pdf> [28.6. 2010]
11. Забужко, О.: Витираючи об мене ноги, люди реалізують свої комплекси // Високий замок. – 2004. – 5 лютого.
- 12.12. Рябченко.М «ЕЛЕМЕНТИ «ЧИКЛІТ»-ПРОЗИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ» (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ НАТАЛКИ СНЯДАНКО, СВІТЛАНИ ПИРКАЛО) [Електронний ресурс] /
13. Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006.
14. Забужко, О.: Інший формат. «Лілея-НВ», Івано-Франківськ 2003.
15. Забужко, О.: Жінка-автор у колоніальній культурі, або знадоба до української тендерної міфології // Забужко Оксана. Хроніки від Фортінбраса. «Факт», Київ 1999.
16. Забужко, О.: Сестро, сестро. «Факт», Київ 2003.
- 17.Зборовська, Н.: Код української літератури. «Академвидав», Київ 2006.
- 18.Зборовська, Н.: Реальність суб'єктивності та абсолют тексту // СвітоВид. – 1996. - №3.
- 19.Зборовська, Н., Ільницька, М.: Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. «Літопис», Львів 1999.
20. Карабльова, О.: Сексуальність як вияв самотності у прозі Оксани Забужко // Слово і час. – 2003. – №7.
21. Климчук, В.: Естетика тоталітаризму// Сучасність – 2001. – Ч 4.
22. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. «Академія», Київ 1997.
23. Наєнко, М.: Про що мовчить український роман? // Літературна Україна. – 1997. – 20 березня.
24. Павличко, С.: Фемінізм / Передм. В. Агеєвої. «Основи», Київ 2002.
- 25.Полішук, В.: Вісімдесятники як літературне явище // Слово і Час. – 2001. – № 5.

26. Скуратівський, В.: Нельотна погода. Замість предемови та замість монографії // Занепад чи відродження? З творчого обговорення (Дончик В., Зборовська Н., Кухарук Р., Ковалів Ю., Мельник, В.) // Слово і час. 1996. – №11-12.
27. Сулима, О.: Про що мовчить український роман? // Літературна Україна. – 1997. – 20 березня.
28. Тарнашинська, Л.: Такі різні, такі цікаві ... // Слово і час. – 1999. – №7.
29. Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко// Слово і час. – 2004. – №2.
30. Улюра, Г.: Коронована сила жіночої руки, або про тих, хто пише «іншупрозу» // Слово і Час. – 2005. –№ 3.
31. Улюра, Г.: Проблема феміністського тексту і письменницького іміджу жінки-авторки в сучасних українській та російській літературах // Сучасність. – 2005. – № 7-8.
32. Харчук, Р.: Покоління постепохи // Дивослово. – 1998. – №1.
33. Zabužko, O.: Polní výzkum ukrajinského sexu. „One Women Press“, Kyjev 1998.
34. Basic, Jacques. Red Sea – Black Russia: Prolegomena to the History of North Central Eurasia in Antiquity and the Middle Ages. New York: Columbia UP, 1995.
35. Barabash, Yuri. “Nash” ili “ne nash ?” Gogol v literaturnom soznanii ukrainskogo zarubezhya.” Voprosy literatury Jan.-Feb. 2004: 144-180.
36. Bell, Susan Groag, and Karen M. Offen. “Woman as Wife in the Wake of the French 37. Revolution.” Women, the Family, and Freedom: the Debate in Documents. Vol I. Ed. Susan Groag Bell and Karen M. Offen. Palo Alto: Stanford UP, 1983. 37-38.
37. Bernabé, Jean, Patrick Chamoiseau, et Raphaël Confiant. Eloge de la Créolité. Paris : Gallimard, 1989.

38. Bhabha, Homi. "Locations of Culture." *The Critical Tradition: Classic Texts and Contemporary Trends*. 2nd ed. Ed. David H. Richer. Boston: Bedford/St Martin's 1998. 1331-1344.
39. Bowlan, Jeanne. "Polygamists Need Not Apply: Becoming a French Citizen in Colonial Domesticating the Empire: Race, Gender, and Family Life in French and Dutch Colonialism." Ed. Julia Clancy-Smith and Frances Gouda. Charlottesville: Virginia UP, 1999. 154-174.
40. Забужко О. Сестро, сестро / Оксана Забужко / Незнайомка : Антологія української «жіночої» прози та есеїстики другої пол. ХХ – поч. ХХІ ст. – Львів : ЛА «Піраміда», 2005. – 600 с.
41. Зборовська Н. Жіноча сповідь на тлі чоловічого «герметизму» / Ніла Зборовська // Слово і час. – 1996. – № 8–9. – С. 59–66.
42. Зборовська Н. Код української літератури: проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія / Ніла Зборовська. – К. : Академвидав, 2006. – 504 с.
43. Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків / Зборовська Н., Ільницька М. – Львів, 1999. – 336 с.
44. Павличко С. Фемінізм / Соломія Павличко. – К. : Вид-во Соломі Павличко «Основи», 2002. – 322 с.
45. Полковський В. Ще раз про «Польові дослідження...» О. Забужко / Володимир Полковський // Слово і час. – 2000. – № 2. – С. 62.
46. Білоцерківець Н. Галицько(буковинське "ретро" для слобожанського читача // День. – 1997. – №13.
47. Грабович Г. Кохання з відьмами // Критика. – 1998. – №2 (4).
48. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. – К., 2005.
49. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму: Постмодерна інтерпретація. – Львів, 1997.

50. Дончик В. Від головного редактора // Слово і Час. – 1996. – №8(9).
51. Забужко О. “Поет – це не власний вибір”: Інтерв’ю О.Приймака // День. – 2001. – №94.
52. Забужко О. “Тріхів нам досить!”: Інтерв’ю // Молодь України. – 1995. – №124.
53. Забужко О. Дівчатка // Кур’єр Кривбасу. – 1999. – №119(121).
54. Забужко О. Ліричне як спосіб художнього моделювання дійсності (До проблеми роду в літературі) // Радянське літературознавство. – 1986. №6.
55. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу: Роман. – К., 1996.
56. Зборовська Н. Перемога плоті // Критика. – 1998. – №10.
57. Зборовська Н. Психологія і літературознавство: Посібник. – К., 2003.
58. Йовенко С. Жінка у зоні: Повість // Вітчизна. – 1996. – №3(4).
59. Колобаєва Л. “Никакой психологии” или Фантастика психологии? (О перспективах психологизма в русской литературе нашего века) // Вопросы литературы. – 1999. – №2.
60. Кошарська Г. Ще один підхід до поезії Ліни Костенко // Слово і Час. – 1996. – №8(9).
61. Крупка М. Гендерний дискурс у сучасній українській літературі // Актуальні проблеми сучасної філології: Літературознавство: Зб. наук. праць Рівн. держ. гуман. ун-ту. – Вип. ІХ. – Рівне, 2000.
62. Кулакевич Л. Мотив апокаліпсису в повісті С.Йовенко “Жінка у зоні” // Актуальні проблеми літературознавства. – Т. 6: Зб. наук. праць / Наук. ред. проф. Н.І.Заверталюк. – Дніпропетровськ, 2000.
63. Майданська С. Діти Ніоби. – К., 1998.
64. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. – К., 1999.

65. Поліщук Я. Прагнення модерної особистості (Жінка як персонаж української літератури початку ХХ століття) // Українська література в загальноосвітній школі. – 2000. – №5.
66. Пушкаренко Т. Горіх без зерна // Слово і Час. – 1993. – №10.
67. Рудницька М. Статті. Листи. Документи: Зб. док. і матер. про життя, сусп.(політ. діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької / Упоряд. М.Дядюк. – Львів, 1998.
68. Славникова О. Та, что пишет, или Таблетка от головы // Октябрь. – 2000. – №3.
69. Стельмах Х. Специфіка жіночої психології у романі Ясмiни Тешанович “Сирени” // Молода нація / Гол. ред. О.Проценко. – К., 1999.
70. Таран Л. Коли б я володіла мистецтвом жити... // Сучасність. – 1994. – №7(8).
71. Тебешевська Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко // Слово і Час. – 2004. – №2.
72. Українка Леся. Зібр. тв.: У 12 т. – К., 1975(1979. – Т. 6: Драматичні твори (1911(1913). Переклади драматичних творів / За ред. Б.А.Деркача. – К., 1977.
73. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90(х років ХХ століття: Монографія. – К.; Ніжин, 2006.